

ΕΘΝΙΚΟ ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΑΨΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

ΔΕΛΤΙΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ ΑΨΛΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΠΟΛΥΦΩΝΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Ι. Σύντομη παρουσίαση του στοιχείου Ψλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς ΑΠΚ

Όνομα: Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι. **Άλλη ονομασία:** Ηπειρώτικη Πολυφωνία

Ταυτότητα:

Εθνομουσικολογικό φαινόμενο παλαιότατης καταγωγής, συνυφασμένο με την κοινοτική δομή και έκφραση των πληθυσμών της παραμεθόριας Ηπείρου και της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, των οποίων αποτελεί ζωντανό στοιχείο πολιτισμικής ταυτότητας. Η δομή και το ύφος της ερμηνείας του δημιουργούν μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες φόρμες στο ρεπερτόριο της παγκόσμιας λαϊκής πολυφωνίας.

Πεδίο ΑΠΚ:

- Προφορικές παραδόσεις και εκφράσεις
- Επιτελεστικές τέχνες
- Κοινωνικές πρακτικές – τελετουργίες – εορταστικές εκδηλώσεις

Τόπος:

Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι είναι διαδεδομένο στην παραμεθόρια Ήπειρο και τη Νότια Αλβανία. Αποτελεί ζώσα παράδοση σε πολλά από τα χωριά των περιοχών Πωγωνίου, Άνω Πωγωνίου του πρώην Νομού Ιωαννίνων, Μουργκάνας και Φιλιατών του πρώην Νομού Θεσπρωτίας καθώς και σε χωριά της Κόνιτσας. Απαντάται, επίσης, στην «απέκει» πλευρά των Ελληνοαλβανικών συνόρων, στα χωριά της Δερόπολης, του Άνω Πωγωνίου, του Θεολόγου (Ριζά), του Βούρκου και της Χειμάρρας – περιοχές της ελληνικής μειονότητας στη Νότια Αλβανία.

Ως χωριά με ξεχωριστή πολυφωνική παράδοση στην παραμεθόρια Ήπειρο, ανάμεσα σε άλλα, αξίζει να μνημονευθούν, από ανατολικά προς δυτικά, το Δολό, η Πωγωνιανή, οι Ποντικάτες, η Χρυσόδουλη, το Μαυρόπουλο, το Ζάβροχο, τα Κτίσματα, η Χαραυγή, η Καστάνιανη Πωγωνίου, ο Παρακάλαμος, το Μαυρονόρος, ο Λιάς, το Βαβούρι, ο Τσαμαντάς, ο Αμπελώνας (Πόβλα), το Γιομέρι, το Πλαίσιο, η Σαγιάδα. Χωριά της ελληνικής μειονότητας στην Αλβανία, διακεκριμένα για τη ζώσα πολυφωνική τους παράδοση είναι, ανάμεσα σε άλλα, η Πολύτσανη και το Χλωμό στο Άνω Πωγώνι, η Δερβιτσάνη, η Γράψη, η Γλύνα στη Δερόπολη, το Σελιό, η Σωτήρα, η Κοσοβίτσα, στην Άνω Δερόπολη, η Δίβρη στα Ριζά, η Φοινίκη στο Βούρκο, η Χειμάρρα στην ενδότερη, παράκτια περιοχή.

Πέρα όμως από τους «γενέθλιους» τόπους της, η Ηπειρώτικη Πολυφωνία διαδίδεται πλέον και σε αστικά κέντρα, λόγω της μετανάστευσης, αλλά και λόγω της διάδοσης του είδους με νεότερους τρόπους. Έτσι, με την ενεργοποίηση σειράς ομίλων και σχημάτων καθώς και τη λειτουργία εργαστηρίων πολυφωνίας, το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι απαντά σήμερα στην Αθήνα, τα Ιωάννινα και τη Θεσσαλονίκη, ενώ πυρήνες πολυφωνίας δημιουργούνται και σε άλλες πόλεις αλλά και στο εξωτερικό, μέσω μεταναστών, σεμιναρίων και σχημάτων.

Λέξεις – κλειδιά: Πολυφωνικό Τραγούδι, Λαϊκή Πολυφωνία, πάρτης, παρτής, σηκωτής, προλογιστής, γυριστής, τσακιστής, κόφτης, κλώστης, ρίχτης, ισοκράτης, μπάσο, λαλιά, αχός

II. Ταυτότητα του φορέα του στοιχείου ΑΠΚ

1. Πρόσωπο, ομάδα, οργανισμός

Φορείς του στοιχείου είναι όλοι όσοι τραγουδούν το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι είτε στις τοπικές κοινωνίες είτε σε νεότερες συλλογικότητες, στους χώρους της αποδημίας και το αστικό περιβάλλον.

Θεσμοί που ασχολούνται με την προβολή και τη διάδοση του Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού είναι οι ακόλουθοι:

- **«ΑΠΕΙΡΟΣ»/ Διεθνές Φεστιβάλ Πολυφωνικού Τραγουδιού – Πολυφωνικό Καραβάνι, Εργαστήρι Πολυφωνίας και Αρχείο Πολυφωνικού Τραγουδιού**

Τηλ.: 210 3310919 (& fax), 6973-342113

Διεύθυνση: Πυγμαλίωνος 2, 118 51 Αθήνα

e-mail: apiros@otenet.gr

<https://www.polyphonic.gr>

- **Σύλλογος Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού «ΗΝΟΡΟ»**

Τηλ.: 6976-151635 & 6973-507392

e-mail: toinoro@yahoo.gr

<https://www.myspace.com/inoron>

- **Πολυφωνικό σχήμα Ηπείρου (Βαγγέλη Κώτσου)**

Τηλ.: 6977-148286, Συμμαχιδών 44, Κάτω Πετράλωνα

e-mail: polyphonicoepirou.kotsou@yahoo.gr

<http://polyphonicoepirou.blogspot.gr>

- **Σύλλογος Φίλων Μουσείου Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και Ελληνικών**

Λαϊκών Μουσικών Οργάνων – Συλλογή Φοίβου Ανωγειανάκη

Τηλ.: 210 3250198

Διεύθυνση: Διογένους 1-3, Αθήνα 105 56

e-mail: melmoke@otenet.gr

- **Ομοσπονδία Μουργκάνας**

Τηλ.: 6972 541318, Γερανίου 44, 104 31 Αθήνα

e-mail: omospondia.mourganas@gmail.com

- **Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Πατρών**

Πανηπειρωτικός Σύλλογος Πατρών

Τηλ & Fax: 2610-224995

Διεύθυνση: Μουρούζη 44, Πάτρα 262 23

e-mail: penepirotikospatras@yahoo.gr

- **Συνεργατικό Καφενείο Ακαδημίας Πλάτωνος**

Τηλ.: 211 2217260

Διεύθυνση: Μοναστηρίου 140 και Τηλεφάνους, Ακαδημία Πλάτωνος, Αθήνα 104 42

e-mail: kafenείο@european-village.org

- **Πανηπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας**

Τηλ.: 210 3243822 & 3241137

Διεύθυνση: Κλεισθένους 15, Αθήνα 105 52

e-mail: info@panepirotiki.com

<http://www.panepirotiki.com>

- **Λαογραφικός Σύλλογος Βορειοηπειρωτών «Οι Χάονες»**

Τηλ.: 6947005482

Διεύθυνση: Σ. Σαράφη 24 Αργυρούπολη 164 51

e-mail: info@chaones.gr & xaones@gmail.com

- **Ερευνητικό Κέντρο Ελληνικού Τραγουδήματος**

Τηλ: 210 6519697

Διεύθυνση: Γ. Βεντούρη 51 Γ, Αθήνα 15562

e-mail: info@erket.org

Πέρα ή παράλληλα με τις θεσμοθετημένες εκφράσεις λειτουργούν ή απαντώνται σειρά αυτοτελών ή αυτοσχέδιων πολυφωνικών ομίλων και σχημάτων.

Ειδικές πληροφορίες για το στοιχείο:

Λαμπρίδης Αλέξανδρος

“Κερατζής” στο Πολυφωνικό Καραβάνι, δάσκαλος στο Εργαστήρι Πολυφωνίας του Συλλόγου Φίλων Μουσείου Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων “Φοίβος Ανωγειανάκης” και στο Εργαστήρι Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού της Πανηπειρωτικής Συνομοσπονδίας Ελλάδας, διευθυντής του Αρχείου Πολυφωνικού Τραγουδιού, Πρόεδρος της α.μ.κ.ε. «Άπειρος» (Διεθνές Φεστιβάλ Πολυφωνικού Τραγουδιού).

Διεύθυνση: Πυγμαλίωνος 2, 11851 Αθήνα

Τηλ. 210 3310919 (& fax), 6973342113

e-mail: apiros@otenet.gr, laalex@otenet.gr

III. Περιγραφή του στοιχείου ΑΠΚ

1. Περιγραφή:

Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι, είδος παλαιότατης καταγωγής, αποτελεί ζώσα παράδοση και στοιχείο της πολιτισμικής ταυτότητας των πληθυσμών της παραμεθόριας Ηπείρου και της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας. Ταυτόχρονα αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα δείγματα στο ρεπερτόριο της παγκόσμιας πολυφωνίας. Προφορική παράδοση με έντονη τοπικότητα ύφους και ερμηνείας, διευρύνει σήμερα τον κοινωνικό της χάρτη στο αστικό περιβάλλον.

2. Αναλυτική περιγραφή:

Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι αποτελεί “μια από τις πλέον ενδιαφέρουσες μουσικές φόρμες όχι μόνο στην Ανατολική Μεσόγειο και στα Βαλκάνια, αλλά και στο παγκόσμιο ρεπερτόριο της λαϊκής πολυφωνίας” (Λ. Λιάβας).

“Αποτελεί αξιοσημείωτο εθνομουσικολογικό φαινόμενο, χάρη στη γνησιότητα και την καλλιτεχνική του δύναμη, χάρη στην αρχαία και σύγχρονη δομή συνάμα, που παρέχει η εσωτερική του έκφραση” (Κ. Λώλης).

Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι αποτελεί ζώσα, κοινοτική έκφραση, ταυτοποιητικό πολιτισμικό στοιχείο των παραμεθόριων πληθυσμών, συνιστώντας ένα πολιτιστικό «διαβατήριο» ανάμεσα στα σύνορα και στους γειτνιάζοντες λαούς.

Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι χαρακτηρίζεται από παραλλαγές ύφους και δομής στην ερμηνεία του από περιοχή σε περιοχή. Ένας πολυφωνικός όμιλος απαρτίζεται από τουλάχιστον τέσσερις τραγουδιστές που μπορεί να υπερβούν και τους δέκα, με συνηθέστερο αριθμό από πέντε έως επτά.

Ο κύριος τραγουδιστής που ξεκινά/ παίρνει/ σηκώνει το τραγούδι ονομάζεται πάρτης ή παρτής ή σηκωτής ή προλογιστής. Ο πάρτης, ως κορυφαίος ρόλος, συντονίζει τον όμιλο, προσδίδοντας τον ρυθμό και τη μελωδία, καθορίζοντας τη σχέση με τις άλλες φωνές. Ως μουσικός διάλογος με τον παρτή, μετά από το αρχικό μοτίβο του, αναπτύσσεται ο ρόλος του γυριστή, τσακιστή ή κόφτη που γυρίζει, τσακίζει, κόβει, καγγελίζει αδιάκοπα γύρω από τη μελωδική γραμμή του παρτή, αυτοσχεδιαστικά αλλά σε συγκεκριμένα τονικά διαστήματα. Κύρια διαστήματα η τονική, η υποτονική η κάτω τετάρτη της τονικής – είτε, με κεφαλική φωνή, η οκτάβα τους (τότε συνηθίζεται να αποκαλείται κλώστης). Λόγω της υψηλής φωνής τα τραγούδια με κλώστη αποκαλούνται και τραγούδια με λαλιά. Κλώστης και γυριστής δεν συνυπάρχουν και η επιλογή ανάμεσά τους γίνεται ανάλογα με το φύλο (οι γυναίκες κλώθουν πιο συχνά) αλλά και με το ύφος του τραγουδιού (τα τετράφωνα πολυφωνικά ερμηνεύονται με γυριστή).

Η τονική βάση του τραγουδιού προσφέρεται από τους ισοκράτες, που κρατώντας το ίσο γεμίζουν το τραγούδι (για αυτό ονομάζεται και γέμισμα) και οι οποίοι, όσο περισσότεροι είναι, τόσο “πιο βρονταριά πάει” το τραγούδι, «ακούγεται καμπάνα» (ονομάζεται και καμπάνα). Ο Κώστας Λώλης σημειώνει πως «το ισοκράτημα παρουσιάζεται με διάφορες μορφές στις διάφορες τυπολογικές δομές του πολυφωνικού τραγουδιού», επισημαίνοντας τον ρόλο του στην σταθερότητα και την ισορροπία της πολυφωνικής ερμηνείας και αναδεικνύοντας την ποικιλία ύφους, τονικού ύψους και την ύπαρξη της «παραδοσιακής εσωτερικής μετατροπιάς», τυχαίας, σκόπιμης ή λόγω αντιφωνικών τραγουδιών.

Ένας ρόλος που εμφανίστηκε στη διάρκεια του 20ου αιώνα και δεν απαντά σε όλες τις περιοχές και όλα τα τραγούδια είναι ο ρίχτης που με ένα επιφώνημα ρίχνει την τονικότητα του παρτή σε διάστημα τετάρτης καθαρής στο τέλος του προλογίσματος, πριν την είσοδο ισοκρατών και γυριστή. Σύμφωνα με τον Κώστα Λώλη, σήμερα το επιφώνημα αυτό εντάσσεται συχνά στο γύρισμα ενώ ο ρίχτης ορίζεται ως ξεχωριστή φωνή που συνηχεί με τους ισοκράτες, το συνηθέστερο, μια τρίτη μικρή πάνω από την τονική.

Από περιοχή σε περιοχή, ανάλογα με το είδος των τραγουδιών και τη σύνθεση των ομίλων διαφοροποιούνται στοιχεία στη δομή και τη λειτουργία ή προσθήκη ρόλων. Έτσι στο ρεπερτόριο του Η.Π.Τ. απαντούν ομοφωνικά τραγούδια, δίφωνα και πολυφωνικά τραγούδια χωρίς ισοκράτημα, τρίφωνα και τετράφωνα καθώς και με οργανική συνοδεία.

Ως προς το ποιητικό περιεχόμενο, απαντούν τραγούδια της αγάπης, της ξενιτιάς, της Ιστορίας, του γάμου, αποκριάτικα, παιδικά κ.ά. Οι παραλλαγές των παραλογών και τα πολυφωνικά τραγούδια του ακριτικού κύκλου υποδηλώνουν την παλαιότητα του είδους που για κάποιους ερευνητές ανάγεται σε πολύ παλιές εποχές. Χωρίς την αναγκαία, καταληκτική τεκμηρίωση, ερευνητές εντάσσουν την ηπειρώτικη πολυφωνία σε ευρύτατα τόξα πολυφωνίας που συνέχουν τα Βαλκάνια, τον Καύκασο, τη Βόρεια Περσία, το Αφγανιστάν, τη Βόρεια Ινδία, την Ινδονησία (Joar Kunst). Μερικοί συσχετίζουν τις απαρχές της με την πρώιμη Βυζαντινή μουσική. Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι διασώζει την ανημίτονη πεντατονική κλίμακα που η μουσικολογική έρευνα ταυτίζει με τον δώριο τρόπο των αρχαίων Ελλήνων, την κατεξοχήν «ελληνική αρμονία». Σύμφωνα, μάλιστα, με τον Α. Λάβδα, το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι αναπτύσσεται αποκλειστικά στην πεντατονική κλίμακα που επέζησε στην Ήπειρο και κατά τη Βυζαντινή εποχή. Συμπαραδηλωτικά στοιχεία της παλαιότατης καταγωγής, ο φωνητικός, ομαδικός, ρητορικός χαρακτήρας. «Πνοή αρχαιότητας αντικρίζουμε και στην προσωδία του πολυφωνικού τραγουδιού» (Κ. Λώλης). Παρά την άδηλη αρχαία καταγωγή του, το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι εξελίχθηκε παράλληλα με τη Βυζαντινή μουσική, αφομοιώνοντας επιδράσεις ιδιαίτερα στο ρόλο του γυριστή και των ισοκρατών. Το Η.Π.Τ.

διατηρεί εκλεκτικές συγγένειες με άλλα είδη πολυφωνίας που απαντούν στην ευρύτερη περιοχή – ιδιαίτερα με τη λάμπικη, αλβανόφωνη πολυφωνία. Ο Samuel Baud-Bovy επισημαίνει ακόμη και την αντιστοιχία στον ονοματοδοσία των ρόλων στο τραγούδι των Λιάπηδων που ζούνε στη Νότια Αλβανία.

Η δύναμη του Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού, το ρίγος που προξενεί το άκουσμά του, σχετίζεται περισσότερο με την αμεσότητα της έκφρασης, τον απέριπτο χαρακτήρα, το σφρίγος της ερμηνείας. Ο λόγος ενός ποιητή, με σχέση εντοπιότητας με το είδος, εκφράζει μεστά και ολοκληρωμένα τη σύγχρονη λειτουργία του, αυτή που έλκει νεότερους ιχνηλάτες στο ρόλο των μελλοντικών σκυταλοδρόμων του:

«Αυτά τα τραγούδια δεν βασίζονται σ' έναν καλλίφωνο τραγουδιστή αλλά στην πολυφωνία της ομάδας. Ο λόγος και το μέλος υπηρετούνται με μια ειδική τεχνική που διδάσκει πειθαρχία. Κάθε φωνή έχει το δικό της «χώρο» μέσα στο τραγούδι και συμβάλλει στην έκφραση του συλλογικού πάθους ή του προσωπικού που εκφέρεται ομαδικά. Οι τραγουδιστές είναι κοντά ο ένας στον άλλο και συχνά δημιουργούν κύκλο. Μουσικά όργανα δεν υπάρχουν. Για αυτό οι φωνές είναι τόσο αλληλέγγυες. Αυτά τα τραγούδια ή τ' ακούς και ανατριχιάζεις ή δεν μπορείς να τ' αντέξεις. Δεν υπάρχει μέσος όρος. Είναι γιατί δεν προσπαθούν ν' αρέσουν αλλά να εκφράσουν κάτι, ακολουθώντας τον πιο σύντομο δρόμο για την λαϊκή ψυχή. Την αμεσότητα» (Μιχάλης Γκανάς)

3. Τόπος και μέσα επιτέλεσης ή άσκησης του στοιχείου ΑΠΚ

Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι διαχρονικά αποτέλεσε αναπόσπαστο στοιχείο της καθημερινότητας των κατοίκων της, στο χώρο της επιβίωσής του. Συνόδευε τις ασχολίες τους, την ομαδική εργασία στα χωράφια και την κτηνοτροφία, τον εθιμικό και εποχιακό κύκλο του χρόνου και της ζωής τους. Τις ύστερες δεκαετίες, με τις κοινωνικές αλλαγές στους «γενέθλιους τόπους» του, την έντονη μετανάστευση, την επακόλουθη διάρρηξη της ηλικιακής αλυσίδας και το «ορφάνεμα» των τόπων, το πολυφωνικό απαντά κυρίως στις κοινοτικές διασκεδάσεις, παραμένοντας επίσης τραγούδι του εθιμικού κύκλου (πανηγύρια, γάμοι, βαπτίσεις κ.ά.). Το πολυφωνικό διαχρονικά συνιστά προνομιακή, κοινοτική έκφραση στους τοπικούς πληθυσμούς, ελλοχεύοντας ως ταυτοποιητικό στοιχείο της συλλογικής μνήμης και έκφρασης, πυροδοτώντας αδιαμεσολάβητες συνάξεις και γλέντια της καθημερινής ζωής, ταιριάζοντας το ρίγος του ακούσματός του με το σφρίγος των φωνών, τανύζοντας το σφυγμό μιας ζώσας παράδοσης.

Στη δόμηση και το ύφος της ερμηνείας του, στον επιμερισμό και την αλληλεγγύη των διαφορετικών ρόλων του, στην αξία της συλλογικής πειθαρχίας αλλά και τη σημασία του αυτοσχεδιασμού, το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι εμπεριέχει τον απόηχο της κοινωνικής οργάνωσης της τοπικής κλίμακας και της μακράς διάρκειας. Έφτασε ως τις μέρες μας ως μια βαθιά ριζιμιά παράδοση, με έντονο το στοιχείο της τοπικότητας στο ύφος της ερμηνείας του, με παραλλαγές από περιοχή σε περιοχή, απηχώντας όχι μόνο τον ιδιαίτερο κοινωνικό του χώρο – τις διευρυμένες οικογένειες, τις παρέες, τα χωριά – αλλά, με τον τρόπο του, το ευρύτερο ανθρωπογενές περιβάλλον του, όντας σε μια διαρκή συνομιλία με το φυσικό περιβάλλον και τον καιρό ως Ιστορία και ως αίσθηση του χρόνου που περνάει.

Τα ύστερα χρόνια, σειρά φορέων του πολιτισμού, της τοπικής αυτοδιοίκησης και της αποδημίας, αναπτύσσουν πρωτοβουλίες και δράσεις σχετικές με το πολυφωνικό τραγούδι. Στους νεότερους κοινωνικούς χώρους διάδοσης, στο αστικό περιβάλλον και την αποδημία, το είδος απαντά κυρίως μέσα από εκδηλώσεις, σεμινάρια, παρουσιάσεις, με τη συμμετοχή παλαιότερων ή νεότευκτων πολυφωνικών ομίλων και σχημάτων. Εκφεύγοντας από το εκδηλωσιακό πλαίσιο, το ηπειρώτικο πολυφωνικό τραγούδι αποτελεί όλο και περισσότερο στοιχείο ζώσας συλλογικής έκφρασης στους νέους κοινωνικούς του χώρους, αποτελώντας όλο και πιο συχνά στοιχείο σε γλέντια, συνάξεις στις πόλεις. Έτσι, όλο και εντονότερα, οι διαδρομές της πολυφωνίας στις πόλεις διασταυρώνονται και αλληλεπιδρούν και με άλλα

στοιχεία συλλογικών και κοινοτικών εκφράσεων. Στην εξέλιξη αυτή, διαμορφώνονται σιγά σιγά οι όροι ύπαρξης μιας άτυπης αλλά διακριτής και ζώσας Κοινότητας του Πολυφωνικού Τραγουδιού. Η αίσθηση της Κοινότητας της Πολυφωνίας αποτελεί όλο και περισσότερο στοιχείο ενός συλλογικού αυτοπροσδιορισμού, υποσχετικού για το μέλλον ενός είδους που πριν από λίγα χρόνια φαινόταν να βαδίζει στον απαρέγκλιτο αφανισμό του, μαζί με τους ύστατους αυθεντικούς ερμηνευτές του.

Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι, ως φωνητικό είδος, είναι απέραντο στα μέσα της επιτέλεσής του, θέλει μονάχα φωνές και ψυχές. Στα τραγούδια που ερμηνεύονται με οργανική συνοδεία, στα μέσα επιτέλεσης έμμεσα συμπεριλαμβάνονται τα όργανα της ηπειρώτικης κομπανίας (κλαρίνο, βιολί, λαούτο, ντέφι).

4. Διαδικασία μετάδοσης από γενιά σε γενιά του στοιχείου ΑΠΚ

- Περιγραφή της διαδικασίας

Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι έφτασε στις μέρες μας από γενιά σε γενιά με τους όρους μετάγγισης της συλλογικής μνήμης και έκφρασης, όπως αυτοί λειτουργούν με βάση την προφορική παράδοση στις τοπικές κοινωνίες του και υπαγορεύονται από την ιδιαίτερη κοινωνική τους οργάνωση. Η μετάδοση είναι σύμφυτη με τη διαδικασία κοινωνικοποίησης κάθε γενιάς, δηλαδή ένταξής της στην πολιτισμική ιδιοπροσωπία της κοινότητας. Η συμμετοχή στις κοινοτικές διασκεδάσεις, τις κοινωνικές εκδηλώσεις, τον εθιμικό κύκλο, καθώς και στην ομαδική αγροτική ή κτηνοτροφική εργασία λειτουργούν σαν τα προνομιακά πεδία μύησης κάθε νεότερης γενιάς στο Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι. Η συγκρότηση των τοπικών κοινωνιών, η θέση της οικογένειας και των ευρύτερων κοινωνικών ενοτήτων σε αυτές, η θέση των δύο φύλων στις διαφορετικές φάσεις της εξέλιξης, ο αξιακός κώδικας – το «πρέπος» του τραγουδιού – σχετίζονται με τη δομή των ομίλων, την κατανομή των ρόλων, τη συλλογική πειθαρχία και αυτορρύθμιση στην ερμηνεία του συνόλου.

Σήμερα, ο «παραδοσιακός» τρόπος μετάδοσης πλαισιώνεται και από νεότερους, προσαρμοσμένους στο σύγχρονο κοινωνικό πλαίσιο επιτέλεσης του στοιχείου. Ως εκ τούτου, η συμμετοχή σε πολιτιστικές εκδηλώσεις και σε φεστιβάλ, σε σεμινάρια και μουσικές παραστάσεις, σε πρόβες και εργαστήρια αποτελούν όλο και περισσότερο εναύσματα μύησης στο Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι και, συνεπακόλουθα, συνιστούν στοιχείο της διαδικασίας μετάδοσής του.

Τα σεμινάρια εκμάθησης του είδους στα αστικά κέντρα συμβάλλουν στη μετάδοση και την ευρύτερη διάδοσή του. Στα σεμινάρια παρέχεται η δυνατότητα εξοικείωσης με τη δομή και τους ρόλους του τραγουδιού, τη θεματική και την ποικιλία των τοπικών ιδιωμάτων του. Κυρίως, όμως, τα ομαδικά σεμινάρια διαμορφώνουν το αναγκαίο πλαίσιο της συλλογικής έκφρασης, προϊδεάζοντας για το συλλογικό ήθος και τη νοοτροπία, στην οποία εδράζεται το πολυφωνικό τραγούδι. Η μαθητεία στο είδος αποτελεί μια διαδικασία διαρκή, αέναη, αφού συμφύρεται με τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης της ερμηνείας του (συγκρότηση πολυφωνικών ομίλων και σχημάτων).

Στο Εργαστήρι Πολυφωνίας του Πολυφωνικού Καραβανιού η μαθητεία πλαισιώνεται και από επιτόπια εκμάθηση, συλλογικές επιτόπιες καταγραφές, αξιοποίηση του Αρχείου Πολυφωνικού Τραγουδιού, έχοντας ως διαρκές μέτρο αναφοράς τους ύστατους αυθεντικούς ερμηνευτές που ζούνε γαντζωμένοι στους «γενέθλιους τόπους», ριζιμιοί όπως το τραγούδι τους. Έτσι, αναπτύσσεται διάδραση μεταξύ των τρόπων μετάδοσης (των πόλεων και του αυτόχθονου) αλλά και ώσμωση των ερμηνευτών. Ανάλογη αξιοποίηση μιας πλούσιας επιτόπιας έρευνας ενσωματώνεται στην επιστημονική προσφορά του Κώστα Λώλη, τροφοδοτώντας ιδιαίτερα την ερμηνεία και τη διαδρομή του «Ήνορου» αλλά και παραστέκοντας σε άλλα εγχειρήματα στην Ήπειρο. Βασικός παραστάτης στους νεότερους τρόπους μετάδοσης είναι η δραστηριοποίηση αποδημικών, πολιτιστικών ή άλλων συλλόγων και συλλογικοτήτων που καταγίνονται με τη διάδοση του ηπειρώτικου

τραγουδιού, ενώ διακριτές πρωτοβουλίες αναπτύχθηκαν από φορείς Τοπικής Αυτοδιοίκησης (Δήμοι Δελβινακίου, Άνω Καλαμά, Πωγωνίου, Φιλιατών).

IV. Ιστορικό και γενεαλογία του στοιχείου ΑΠΚ

Η παλαιότητα της καταγωγής του Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού συνάγεται από την κλίμακά του, τον φωνητικό, ομαδικό, ρητορικό χαρακτήρα, τη θεματολογία. Τα ελλείμματα επαρκούς τεκμηρίωσης για τον προσδιορισμό της παλαιότητας προσπάθησαν να καλύψουν ερευνητές που ασχολήθηκαν με το είδος, κυρίως σε Ελλάδα και Αλβανία. Πρόδρομες οι καθημάς εργασίες των Αντώνη Λάβδα και Σπύρου Περιστέρη, σημαντικές οι κατοπινές εργασίες των Samuel Baud-Bovy, Λάμπρου Λιάβα και άλλων, πιο πρόσφατη επιτομή της σχετικής έρευνας το βιβλίο του Κώστα Λώλη «Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι». Στο τελευταίο, απαντούν ενδιαφέρουσες επιστημονικές θέσεις και υποθέσεις για τις άδηλες απαρχές του είδους, για την καταγωγή αλλά και την παλαιότητα των ρόλων του, όπως, για παράδειγμα, ότι «στα βάθη των αιώνων το πολυφωνικό τραγούδι ξεκινάει χωρίς ισοκράτημα». Τα ηχητικά τεκμήρια που προσκόμισε η πρώιμη δισκογράφιση του είδους (1928 Γραψιώτες, 1935 Γλυινιώτες), συγκριτικά με τις κατοπινές ηχογραφήσεις, προσφέρουν πολύτιμο υλικό στη μελέτη της σύγχρονης εξέλιξης του είδους, αναδεικνύοντας, μεταξύ άλλων, την εμφάνιση του νεότερου ρόλου (ρίχτης).

Οι προσωπικές μαρτυρίες για ένα στοιχείο που επιβίωσε για πολλά χρόνια σε συνθήκες γεωγραφικής και κοινωνικής περιθωριοποίησης, σαν ένα τραγούδι αδιάβατων συνόρων και δύσβατης ενδοχώρας, παρέχουν πολύτιμο υλικό. Από τις ζωντανές μαρτυρίες τεκμαίρεται ότι το πολυφωνικό απαντούσε παλαιότερα πιο εκτεταμένα στην Ήπειρο. Οι παιδικές μνήμες των κυράδων της Άνω Δερόπολης για τις μανάδες τους που τις κουναρούσαν στον θέρο, τραγουδώντας πολυφωνικά, συναντιούνται με τις αφηγήσεις γυναικών από τον Παρακάλαμο Ιωαννίνων που μνημονεύουν τα πολυφωνικά τραγούδια σαν τραγούδια της ομαδικής, κυρίως γυναικείας δουλειάς, πέρα φυσικά από τα τραγούδια του κύκλου της ζωής και του εθιμικού κύκλου. Οι αφηγήσεις αυτής της γενιάς μνημονεύουν ένα αλλιώτικο παρελθόν. «Παλιά αχολογούσαν οι ρεματιές, τα πλάγια, σε όλα τα χωράφια. Τώρα δεν αχάει τίποτε πια. Και τα πουλιά έχουν φύγει! Το μόνο που αχάει εδώ όπως παλιά είναι το ποτάμι» (Σωκράτης Τσιάβος, Κτίσματα, Α.Π.Τ.).

Αλλιώτικες μνήμες από τις ίδιες ρεματιές κομίζει η γενιά που πολέμησε στον εμφύλιο. «Στις ανάπαυλες της μάχης πιάναμε το τραγούδι, πολυφωνικό, με αυτά είχαμε μεγαλώσει. Θυμάμαι σαν τώρα όταν πήρα ένα τραγούδι απέδω και το συνέχισαν απέναντι, οι αντάρτες».(Γιώργος Ντότης, Δολό).

Η μοίρα της παραμεθόριας Ηπείρου, από τον Γράμμο ως την «πέρα από τον Καλαμά» Θεσπρωτία, μετεμφυλιακά είναι γνωστή. Η απομόνωση των πληθυσμών ακολουθεί το ορφάνεμα των τόπων σταδιακά προς την προσφυγιά, τα αστικά κέντρα και την εξωτερική μετανάστευση. Η ηλικιακή αλυσίδα διαρρηγνύεται, οι παραγωγικές ηλικίες μεταναστεύουν. Στην ξενιτιά είναι δύσκολο να επιβιώσει ένα τόσο κοινοτικό είδος. «Δεν έβρισκες ποιος να σου κρατήσει το ίσο. Εγώ στη Γερμανία διάλεγα όποια μηχανή έκανε θόρυβο εκεί που έπαιρνα το τραγούδι. Και τραγουδούσα με τη μηχανή να μου κρατάει μπάσο!» (Σωκράτης Τσιάβος, Κτίσματα). Ακριβώς το ίδιο βίωναν όσοι έμειναν πίσω, χρόνια μετά. «Δεν έχω με ποιον να πάρω τραγούδι στο χωριό. Κι όταν το λαχταράω, παίρνω το αμάξι, το πάω στην ανηφόρα, να μου κάνει ίσο σωστό η μηχανή και παίρνω το τραγούδι!» (Γιώργος Ντότης, Δολό, Α.Π.Τ.)

Τελείως αλλιώτικη η «μοίρα» του Η.Π.Τ. στην άλλη πλευρά των συνόρων. Το μεταπολεμικό καθεστώς της Αλβανίας, μέσα ιδιαίτερα από τη διοργάνωση του Λαογραφικού Φεστιβάλ Αργυροκάστρου, δίνει βήμα προβολής, διαμορφώνοντας ταυτόχρονα ένα πεδίο παρέμβασης στους πολυφωνικούς ομίλους. Η συγκρότηση και η λειτουργία των ομίλων, η σύνθεση, το ρεπερτόριό τους, ο τρόπος ερμηνείας, υπάγονται στη δικαιοδοσία των περιφερειακών και τοπικών υπευθύνων του καθεστώτος. Νέα

τραγούδια καλούνται να εξυμνήσουν τις «κατακτήσεις» του καθεστώτος, να προβάλουν την πολιτική του, να την εξειδικεύσουν στο χώρο του πολιτισμού. Μια άλλη, εξωτερική ιεραρχία και πειθαρχία επιβάλλεται.

Την ίδια ώρα, στην Ελλαδική πλευρά των συνόρων, ο χάρτης επιβίωσης της Ηπειρώτικης πολυφωνίας σταδιακά συρρικνώνεται. Η όποια «γέφυρα» ανάμεσα στις δύο όχθες των τότε αδιάβατων συνόρων ήταν η ακρόαση πολυφωνικών τραγουδιών από τους ραδιοφωνικούς σταθμούς Αργυροκάστρου και Τιράνων που «ακούγονταν» και στην παραμεθόρια Ήπειρο. «Ακούγαμε τραγούδια από το ράδιο, ακούγαμε που εκεί έπαιρνε ο παρτής όλο τον στίχο μονάχος στην αρχή και μετά τον ξαναλέγαν όλοι μαζί και με ίσα και με γύρισμα κι είπαμε, έτσι να το κάνουμε κι εμείς! Έτσι θα καταλαβαίνουν και οι άλλοι τα λόγια. Το καταλάβαμε όταν αρχίσαμε να τραγουδάμε μακριά από την Ήπειρο» (Σ. Τσιάβος, Κτίσματα).

Σε πολυφωνικούς ομίλους των Κτισμάτων Πωγωνίου που ηχογραφούνται αρχικά επιτόπια από τον Σίμωνα Καρά και τη Δόμνα Σαμίου, αναγνωρίζεται η πρόδρομη προβολή του Η.Π.Τ. μακριά από τον τόπο του, με εμφανίσεις στην Αθήνα και άλλες πόλεις από το 1968 ως το 1978. Το 1984 πραγματοποιείται μετάκληση του Πολυφωνικού των Κτισμάτων στο Παρίσι όπου δισκογραφείται το «Chants Polyphoniques et Musique d' Epire», όπου είναι ευδιάκριτο το αποτύπωμα των ύστερων αλλαγών στον τρόπο ερμηνείας (εισαγωγή του προλογιστή) αλλά και στιχουργικά («Κλαιν' οι πέρδικες στα πλάγια» στη θέση του παλαιότερου «Κλαιν' οι πέτρες τα λιθάρια»). Λίγα χρόνια μετά ακολουθεί δεύτερη δισκογραφική έκδοση των Κτισμάτων, με τίτλο «Πολυφωνικό της Ηπείρου». Στο μεταξύ, τα Ελληνοαλβανικά σύνορα έχουν ανοίξει, το «Βορειοηπειρώτικο» πολυφωνικό τραγούδι ακούγεται ζωντανά και στην Ελλάδα (Μέγαρο Μουσικής, Ζάππειο) και το 1994 εκδίδεται διπλός δίσκος βινυλίου – εξαιρετικό απάνθισμα των τότε ομίλων του με τίτλο «Πολυφωνικά Τραγούδια Βορείου Ηπείρου».

Το 1993 ξεκινούν σεμινάρια στο Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων «Φοίβος Ανωγειανάκης», με πρώτο διδάσκοντα τον Βαγγέλη Κώτσου από τα Κτίσματα. Εκεί, για πρώτη φορά μυούνται στην ηπειρώτικη πολυφωνία νέοι δίχως όρους καταγωγής. Το 1996 δημιουργείται το πολυφωνικό σύνολο «Χαονία» και το 1998, οι πρωτοστάτες του Αλέξανδρος Λαμπρίδης και Αντώνης Έξαρχος ιδρύουν τη μη κερδοσκοπική «Άπειρος», εκδίδουν ομώνυμο περιοδικό αφιερωμένο στο Πολυφωνικό Τραγούδι και διοργανώνουν «Συνάντηση για την Ηπειρώτικη Πολυφωνία» στο Πολύδροσο Θεσπρωτίας. Το 1999 παίρνουν τη σκυτάλη στη διδασκαλία στα σεμινάρια του Μουσείου Λαϊκών Οργάνων και η «Άπειρος» θεσμοθετεί το Διεθνές Φεστιβάλ Πολυφωνικού Τραγουδιού, διοργανώνοντας την 1η Διεθνή Συνάντηση Πολυφωνικού Τραγουδιού σε Πωγώνι και Φιλιάτες.

Με τη στήριξη σειράς φορέων Τοπικής Αυτοδιοίκησης της παραμεθόριας Ηπείρου και περιστασιακά του Υπουργείου Πολιτισμού, η «Άπειρος» διευρύνει διαρκώς χρονικά, θεματικά, γεωγραφικά τις καλοκαιρινές Διεθνείς Συναντήσεις, εξαπλώνοντας το ταξίδι τους σε όλη την παραμεθόρια Ήπειρο, Μακεδονία, Θεσσαλία, Κέρκυρα, Αλβανία, Βουλγαρία, Κάτω Ιταλία. Ένα πολύτροπο ταξίδι που συμπεριλαμβάνει συναυλίες, σεμινάρια, επιτόπιες καταγραφές, παρουσιάσεις, ημερίδες, δημιουργεί πλαίσιο αναθάρρησης των αυθεντικών ερμηνευτών, συχνωτισμού των ομίλων διαφορετικών λαών, γλωσσών, ειδών, περιοχών και γενεών, έλξης νεότερων ιχνηλατών, εμπλουτισμού του ανθρωπίνου τοπίου. Αποφασιστικός τροφοδότης των καλοκαιρινών Συναντήσεων οι Μεγάλες Συναυλίες Πολυφωνικού Τραγουδιού που διοργανώνει η «Άπειρος» κάθε χρόνο στην Αθήνα, προβάλλοντας ευρύτατα το είδος σε νέα ακροατήρια.

Ο συχνωτισμός των ομίλων από διαφορετικές περιοχές, καταγωγές και διαδρομές δεν αφήνει ανεπηρέαστη την ερμηνεία που, συχνά εκφεύγει του τοπικού ιδιωτισμού της, ενώ η λειτουργία της συχνά περιχαράκνεται στα εκδηλωσιακά όρια μιας αναπαραστασιακής λογικής. Από την άλλη, αυτός ο συχνωτισμός προσφέρει το ερέθισμα στους παλαιότερους να κρατήσουν ζωντανό το τραγούδι τους, να ανασύρουν και να κοινωνήσουν όλο και

περισσότερα τραγούδια, να νιώσουν μέλη μιας άλλης κοινότητας πέρα από τη δική τους, στην οποία συναντιούνται οι ερμηνευτές, οι ερευνητές και οι ιχνηλάτες της λαϊκής πολυφωνίας δίχως όρια.

Η “Άπειρος” αναδιαμορφώνει διαρκώς το χαρακτήρα των δράσεων της, πορευόμενη σε ένα δρόμο που ανοίγεται βήμα βήμα. Το 2003 ιδρύει και από τότε διαρκώς εμπλουτίζει το Αρχείο Πολυφωνικού Τραγουδιού. Οι Διεθνείς Συναντήσεις μετονομάζονται σε Πολυφωνικό Καραβάνι ταξιδεύοντας τρεις εποχές κάθε χρόνο, οι Μεγάλες Συναυλίες σε Μεγάλες Γιορτές, όπου διαρκώς πληθαίνουν και πλέον υπερτερούν οι νεότεροι όμιλοι και το εκδηλωσιακό πλαίσιο δίνει τη θέση του στα συμμετοχικά γλέντια στους ίδιους τους τόπους, σε μια διαρκή επανανακάλυψη της τοπικότητας, στους παλιούς ή τους νέους κοινούς τόπους μιας υπό διαμόρφωση Κοινότητας Πολυφωνίας.

Παράλληλα, όλο και πληθαίνουν νέοι όμιλοι, νέοι φορείς που διοργανώνουν σεμινάρια και εκδηλώσεις. Στην Αθήνα δραστηριοποιείται διαχρονικά, δυναμικά και πολύτροπα το «Πολυφωνικό της Ηπείρου» (Β. Κώτσου). Στα Ιωάννινα το 2003 δημιουργείται το «Ήνορο», σχήμα με διακεκριμένη διαδρομή και δισκογραφία. Καθοριστική, επίσης, η ενεργοποίηση των φορέων της Ηπειρώτικης Αποδημίας που αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες, με διοργάνωση σεμιναρίων και εκδηλώσεων. Επιστέγαση αυτής της δυναμικής, η δημιουργία Εργαστηρίου Η.Π.Τ. από την Πανεπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας (2012).

Οι Βαγγέλης Κώτσου, Κώστας Λώλης, Αλέξανδρος Λαμπρίδης όλα αυτά τα χρόνια, διδάσκουν σε σεμινάρια. Σειρά παλαιότερων μαθητών τους δοκιμάζουν κατά καιρούς τη διδασκαλία – ανάμεσά τους οι Νότα Καλτσούνη, Αλέξανδρος Τσιμέκας, Βιβή Κανελλάτου, Στάθης Πολύζος, Μιχάλης Ζάμπας, Αρετή Μίγγου, Παυλίνα Κωνσταντοπούλου. Οι Αντώνης Έξαρχος, Μαρία Τσουκαλά, Αλίκη Γκανά πλαισιώνουν τον Αλέξανδρο Λαμπρίδη στα σεμινάρια του Πολυφωνικού Καραβανιού.

Στη Θεσσαλονίκη δημιουργούνται δύο γυναικεία πολυφωνικά σχήματα – «Διώνη» και «Πλειάδες» – με τη συμμετοχή και μουσικολόγων του είδους, προβάλλοντας το είδος μέσω της συμμετοχής σε συναυλίες, θεατρικές παραστάσεις, κινηματογραφικές ταινίες. Το πολυφωνικό δισκευασμένο περιέχεται και στο ρεπερτόριο μουσικών συγκροτημάτων από άλλα ηχοχρώματα στην Ελλάδα (π.χ. «VIC») καθώς και φωνητικών συνόλων στο εξωτερικό («KITKA» στην Καλιφόρνια, «TRIO TZANE» στο Παρίσι). Οι διαδρομές του είδους προς το εξωτερικό που ξεκίνησαν με τα Κτίσματα στο Παρίσι, συνεχίστηκαν από τα σχήματα «Πωγώνι», Χειμάρρα, «Πολυφωνικό της Ηπείρου», «Χαονία», «Ήνορο» κ.ά.

Η συνάντηση του Η.Π.Τ. με την έντεχνη δημιουργία έχει ως πρωτοπόρο τον Θανάση Παπακωνσταντίνου και ως συνεχιστές τους «Χαϊνήδες». Η πρώτη ερμηνεία πολυφωνικού σε θεατρική παράσταση ήταν το 1998 στη «Φόνισσα» σε σκηνοθεσία Χατζάκη. Η πρώτη ακρόαση πολυφωνικού σε κινηματογραφική ταινία – το 1971, στην «Αναπαράσταση» του Θόδωρου Αγγελόπουλου.

Μέσω της συμμετοχής των Δήμων Δελβινακίου και Πωγωνίου σε ευρωπαϊκά προγράμματα, δημιουργείται και εξοπλίζεται στα Κτίσματα «Κέντρο Πολυφωνικού Τραγουδιού». Εμπλουτίζεται η αυτοτελής δισκογραφική έκδοση νεότερων πολυφωνικών σχημάτων («Ήνορο», «Πλειάδες», Αετόπετρα). Διαρκής είναι η ενεργοποίηση στον χώρο των αποδήμων της ελληνικής μειονότητας της Αλβανίας, με σειρά ομίλων και με σταθμούς τη διοργάνωση του «Βορειοηπειρωτικού Φόρουμ» στο Ζάππειο (2006), την ίδρυση του Βορειοηπειρωτικού Λαογραφικού Συλλόγου «Χάονες» (2013) και τη σύσταση πολυφωνικών σχημάτων σε σειρά συλλόγων. Εδώ και λίγα χρόνια, το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι συναντήθηκε και με τους αποκαλούμενους «κοινωνικούς χώρους», σε αυτοδιαχειριζόμενες πολιτιστικές πρωτοβουλίες, όπως επίσης και σε συναυλίες αλληλεγγύης, νεολαιίστικα, αντιφασιστικά φεστιβάλ.

Το ιστορικό των τελευταίων χρόνων, με απαρχή την ίδρυση του Πολυφωνικού Καραβανιού και την πανσπερμία όσων ακολούθησαν, αναδεικνύει τον πλούτο και την ποικιλία των εγχειρημάτων στο χώρο του Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού που συμβάλλουν στη διεύρυνση του χάρτη των πυρήνων του στο αστικό περιβάλλον, στη διεύρυνση του ακροατηρίου του, των ποικιλότροπων συνταξιδιωτών του. Το Πολυφωνικό Τραγούδι από τα όρια, τα μεθόρια και τα υπερόρια του χάρτη και της Ιστορίας μπήκε στις πόλεις και η Πολυφωνία, προσπερνώντας την επαπειλούμενη ήττα της από τον χρόνο και την εγκατάλειψη, δοκιμάζει ένα ...ήτα (Πολη-φωνία) που νομιμοποιεί μια αισιοδοξία για το μέλλον της, όσο περισσότερο εδράζεται στο συλλογικό ήθος και τη νοοτροπία, ενισχύοντας το κοινοτικό χαρακτήρα της στο νέο κοινωνικό της περιβάλλον. Το Πολυφωνικό Τραγούδι δεν αφορά μόνο τη συλλογική μνήμη και τη ζώσα έκφραση πληθυσμών με γηγενή σχέση μαζί του, αλλά και τη συλλογική έκφραση νέων συλλογικοτήτων, διαμορφώνοντας στοιχείο κοινότητας. Μια Κοινότητα Πολυφωνίας χωρίς όρια που αφορά, με όλο και περισσότερους τρόπους, όλο και περισσότερους ερμηνευτές, ερευνητές, συνταξιδιώτες!

Με πρωτοβουλία του Πολυφωνικού Καραβανιού και ανταπόκριση σειράς άλλων εγχειρημάτων, η άτυπη αλλά ζώσα κοινότητα Πολυφωνικού Τραγουδιού συναντιέται ήδη στον επόμενο μεγάλο της σταθμό – τη θεσμοθέτηση της Παγκόσμιας Ημέρας Πολυφωνικού Τραγουδιού που με απαρχή το 2016 θα γιορτάζεται με τοπικά αυτοοργανωμένες εκδηλώσεις, κάθε 14 Μαΐου σε σειρά πόλεων της Ελλάδας και άλλων χωρών.

V. Σημασία του στοιχείου για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά

1. Τρόποι αξιοποίησης

Διοργάνωση συναυλιών και φεστιβάλ, με τη συμμετοχή ομίλων από όλα τα ιδιώματα του Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού, τα άλλα είδη Ελλαδικής και Ελληνόφωνης πολυφωνίας καθώς και άλλες Βαλκανικές και Μεσογειακές πολυφωνίες, στα αστικά κέντρα και στην Ήπειρο. Επιτόπια έρευνα, οπτικοακουστική καταγραφή (φωτογράφιση, κινηματογράφιση, ηχογράφιση), συλλογή παλαιότερων υλικών, ψηφιοποίηση, συστηματοποίηση, διαδικτυακή προσβασιμότητα και προβολή ηλεκτρονικής βάσης Αρχείου Πολυφωνικού Τραγουδιού, δημοσιεύσεις, παρουσιάσεις.

Εκπαιδευτικές δράσεις, λειτουργία εργαστηρίων, διοργάνωση σεμιναρίων, σε διάδραση του αστικού περιβάλλοντος με την παραμεθόρια Ήπειρο (περιήγηση, επιτόπια μαθητεία). Δισκογραφικές και έντυπες εκδόσεις. Παραγωγή ταινιών τεκμηρίωσης (ντοκιμαντέρ). Διοργάνωση περιοδικών ημερίδων στην προοπτική συνεδρίου. Ραδιοφωνικές και τηλεοπτικές εκπομπές. Ευρύτατη και συστηματική διαδικτυακή προβολή. Δράσεις ενίσχυσης της συγκρότησης της Κοινότητας Πολυφωνικού Τραγουδιού.

Δράσεις, Διάδοση, Διαπολιτισμικές Επαφές:

- «Άπειρος» – Διεθνές Φεστιβάλ Πολυφωνικού Τραγουδιού/ Πολυφωνικό Καραβάνι
- Εκδηλώσεις Ηπειρώτικης Αποδημίας: δράσεις φορέων ηπειρώτικης ελληνικής μειονότητας Νοτίου Αλβανίας στα αστικά κέντρα της Ελλάδας
- Πολυφωνικό Κτισμάτων
- Πολυφωνικό Παρακαλάμου
- Πολυφωνικός όμιλος Δερβιτσάνης
- Πολυφωνικό Χλωμού Άνω Πωγωνίου
- Πολυφωνικός όμιλος Πολύτσανης
- Πολυφωνικός όμιλος κυράδων Άνω Δερόπολης/ημτηνωνΙΟΥ «
- Πολυφωνικός Όμιλος Δολού Πωγωνίου
- Πολυφωνικοί όμιλοι Χειμάρρας – Δρυμάδων

- Πολυφωνικός όμιλος Φοινίκης
- Πολυφωνικό σύνολο «Χαονία»
- “Πολυφωνικό σχήμα Ηπείρου” (Β.Κώτσου)
- «Ήνορο»
- Πολυφωνικό Ομοσπονδίας Μουργκάνας
- Πολυφωνικό Αετόπετρας (Ζίτσας)
- «Διώνη»
- «Πλειάδες»
- «Πολύφωνο» – Εργαστήρι Πολυφωνίας Μουσείου Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων
- «Πεντάτονο»
- Εργαστήριο Ηπειρώτικου Πολυφωνικού Τραγουδιού Π.Σ.Ε.
- Πολυφωνικό Πανηπειρωτικού Συλλόγου Πατρών
- Πολυφωνικό Λαογραφικού Συλλόγου Βορειοηπειρωτών «Χάονες»
- Πολυφωνικό Πολιτιστικού Συλλόγου «Δερόπολη»
- Πολυφωνικό Πολιτιστικής Ένωσης Βουθρωτού
- Πολυφωνικό Ερευνητικού Κέντρου Ελληνικού Τραγουδήματος «Οι Κερατζήδες»
- Πολυφωνικό Συνεργατικού Καφενείου Ακαδημίας Πλάτωνα

2. Μέτρα διαφύλαξης (σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο):

Η ανάπτυξη και υλοποίηση μέτρων διαφύλαξης συμβάλλουν καθοριστικά στη μετάδοση του στοιχείου της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς. Ένα σχετικό σύνολο δράσεων αναπτύσσονται προνομιακά (αλλά όχι μόνο) στο πλαίσιο του Πολυφωνικού Καραβανιού, ενός θεσμού που επεκτείνει τις πολύτροπες δραστηριότητές του (συναυλίες, συλλογικές επιτόπιες καταγραφές, σεμινάρια, παρουσιάσεις, περιήγηση) σε όλες τις περιοχές της Ηπειρώτικης Πολυφωνίας από το 1998 μέχρι σήμερα, δύο και τρεις εποχές κάθε χρόνο. Στις εκδηλώσεις του Πολυφωνικού Καραβανιού, που επεκτείνονται σε τέσσερις χώρες (Ελλάδα, Αλβανία, Βουλγαρία, Ιταλία), συμμετέχει το μεγαλύτερο μέρος από τους υπάρχοντες πολυφωνικούς ομίλους. Στις δράσεις συμπεριλαμβάνονται η συστηματική καταγραφή πολυφωνικών τραγουδιών, μέσα από την επιτόπια έρευνα που επεκτείνεται και στην καταγραφή μαρτυριών των προσώπων – φορέων, η ψηφιοποίηση παλαιότερων αναλογικών ηχογραφήσεων και μαρτυριών, η ψηφιακή μεταγραφή έντυπων ή ιδιόχειρων συλλογών, η συστηματοποίηση και ταξινόμηση αρχειακών υλικών, η ανάπτυξη της προσβασιμότητας και της διαδικτυακής προβολής τους, οι έντυπες και ψηφιακές οπτικοακουστικές εκδόσεις.

Πέρα και παράλληλα, αναπτύσσονται και διακριτά πλαίσια δράσης άλλων φορέων που ασχολούνται με αξιοσημείωτα αποτελέσματα και συστηματικό τρόπο με το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι. Εδώ, άξιος να μνημονευθούν είναι οι δισκογραφικές εκδόσεις σειράς πολυφωνικών ομίλων, οι έντυπες εκδόσεις που εμπλουτίζουν τη βιβλιογραφία του είδους (βλ. Τεκμηρίωση) και η διοργάνωση σειράς εκδηλώσεων, παρουσιάσεων και σεμιναρίων, με τη δράση του «Πολυφωνικού Σχήματος Ηπείρου» (Β. Κώτσου), του «Ήνορου» και προσωπικά του Κώστα Λώλη, του Συλλόγου «Χάονες», των σχηματών «Διώνη», «Πλειάδες», Αετόπετρας, του Ερευνητικού Κέντρου Ελληνικού Τραγουδήματος, Συνεργατικού Καφενείου Ακαδημίας Πλάτωνα, σειράς ομίλων της ομογένειας της ελληνικής μειονότητας της Νότιας Αλβανίας, σειράς φορέων της ηπειρώτικης αποδημίας (Ομοσπονδία Μουργκάνας, Πανηπειρωτική Συνομοσπονδία Ελλάδας, Πανηπειρωτικός Σύλλογος Πατρών, Σύλλογος Ηπειρωτών Περιστερίου) και της τοπικής αυτοδιοίκησης (Δήμοι Πωγωνίου – παλαιότερα Δελβινακίου, Άνω Πωγωνίου και Άνω Καλαμά – Φιλιατών κά), καθώς και το Μουσείο Ελληνικών Λαϊκών Μουσικών Οργάνων «Φοίβος Ανωγειανάκης» και σειρά φορέων που διοργάνωσαν σεμινάρια.

Τεκμηρίωση

Βιβλιογραφία

Ανωγειανάκης, Φ. (1985) *Η πρωτόγονη μουσική... Η Βυζαντινή μουσική, Πρόσθεση στην ελληνική έκδοση της Ιστορίας της Μουσικής του Κ. Νεφ*. Αθήνα.

Ανωγειανάκης, Φ. (1976) *Ελληνικά λαϊκά μουσικά όργανα*. Αθήνα

Αραβαντινός, Π. (1880) *Συλλογή των δημωδών ασμάτων της Ηπείρου*. Αθήνα

Αραβαντινός, Π. (1996) *Ηπειρώτικα τραγούδια, συλλογή δημωδών ασμάτων*. Δαμιανός. Εκδ: Δωδώνη

Bartok, B.
(1931) *Hungarian Folk Musik trust M.D. Calvocoressi Oxford Ynine, Yniversity prew, Edit uramusicala, 1967 p. 305-399 (Despre o melodie rusa). London*

Baud-Bovy, S. (1984) *Δοκίμιο για το Ελληνικό δημοτικό τραγούδι*. Ναύπλιο. Εκδ: Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα

Baud-Bovy, S. (1990) *Κουτσοβλαχικά τραγούδια της Θεσσαλίας (Μτφρ. Δέσποινας Μαζαράκη)*, Θεσσαλονίκη. Εκδ: Αφοί Κυριακίδη

Baud- Bovy, S. (1971) *Τραγούδια της Βορείου Ηπείρου και του Πόντου (Μτφρ. Λ. Λιάβα) (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 1 – 1^η δημοσίευση «Yearbook of the International Music Council” vol 3 – 1971)*

Γκιάγκας, Θ. (1959) *Ηπειρωτικά δημοτικά τραγούδια*. Αθήνα

Δημητρίου, Ν. (2000) *Βόρειος Ήπειρος, Τραγούδια και χοροί*. Εκδ: Τροχαλία

Ζώτος, Μ., Γιάνναρος, Χ. (1989) *Η Πολύτσανη της Βορείου Ηπείρου*. Ιωάννινα. Εκδ: Ι.Β.Ε.

Ζώτος, Μ. (1974) *Το δημοτικό τραγούδι της Βορείου Ηπείρου*. Ιωάννινα. Εκδ: Ι.Β.Ε.

Fauriel, Cl. (1999) *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*. Ηράκλειο. Εκδ: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης

Καβακόπουλος, Π. (1978) *Μουσική αποστολή στην Ήπειρο (Ανάτυπο από το Ζ' Τόμο της “Δωδώνης” επιστημονικής επετηρίδας Φ.Σ.Π. Ιωαννίνων)*. Ιωάννινα

Καϊμάκης, Γ. (1995) *Εισαγωγικό σημείωμα απ' το πρόγραμμα της παράστασης «Ο Κύκλος της Ζωής»*. Θεσσαλονίκη

Καλογερόπουλος, Τ. (1998) *Το Λεξικό της Ελληνικής μουσικής, τ. 1-2-3-4-5*. Αθήνα

Καρράς, Β. (1972) *Θύμησες απ' το Πωγώνι*. Εκδ: Δωδώνη

Κασορούχο, Ν. (2003) *Με τα τραγούδια και τους χορούς της Δρόπολης*. Τίρανα

Κατσαλίδας, Γ. (1994) *Περιοχή Θεολόγου Αγίων Σαράντα, Λαογραφία-εθνολογία-ηθογραφία*. Ιωάννινα

- Κατσαλίδας, Γ. (2001) *Δημοτικά τραγούδια Βορείου Ηπείρου*. Εκδ: Gutenberg
- Κατσανεβάκη, Α. (Σεπτέμβριος 1991) *Δημοτικά τραγούδια Καλλονής Γρεβενών* (Διπλωματική εργασία στο Τ.Μ.Σ. του Α.Π.Θ.). Θεσσαλονίκη
- Κουλίδας, Κ. (1998) *Σωτήρα Ιστορία, τοπωνύμια, τραγούδια γάμου*. Ιωάννινα
- Κώστιος, Α. (1995) *Μουσικοτροπίες*, τεύχος 3/95, Θεσσαλονίκη
- Κώτσου, Β. (1998) *Η Ήπειρος της πολυφωνίας* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 1)
- Λάβδας, Α. (1957) *Πεντάφθογγες κλίμακες εν τη Δημώδη Μουσική της Ηπείρου* (Ανάπτυπο εκ του Ζ' τόμου της "Ηπειρώτικης Εστίας")
- Λαμπρίδης, Α. – Έξαρχος, Α. (1998) *Τραγούδια για μοναχοκοιτάρηδες – συνέντευξη με τους Μενέλο Ζώτο, Παντελή Μάκο* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 1)
- Λαμπρίδης, Α. – Έξαρχος, Α. (1998) *Πρόταση για τη διοργάνωση Διεθνούς Φεστιβάλ Πολυφωνικού Τραγουδιού*
- Λαμπρίδης, Α. – Έξαρχος Α. (1999) *1^η Διεθνής Συνάντηση Πολυφωνικού Τραγουδιού* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 2)
- Λιάβας, Λ. (1991) *Η μουσική* (Από το Ένθετο του Δίσκου "Ηπειρωτική μουσική παράδοση 1" Π.Κ.Δ.Ι.). Ιωάννινα
- Λιάβας Λ. (1998) *Τα πολυφωνικά τραγούδια της Ηπείρου* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 1)
- Λύτη Ν. (1998) *Το μοτίβο στο πολυφωνικό τραγούδι της Βορείου Ηπείρου* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 1)
- Λώλης, Κ. (Αύγουστος 1994) *Το πολυφωνικό τραγούδι της Βορείου Ηπείρου* (Χειρόγραφες σημειώσεις για την ομιλία του στις εκδηλώσεις του "παρά θιν αλός" για "των Ελλήνων τις κοινότητες"). Θεσσαλονίκη
- Λώλης, Κ. (1995) *Η λαϊκή πολυφωνία στη Βόρειο Ήπειρο* (Από το ένθετο του δίσκου «Πολυφωνικά τραγούδια Βορείου Ηπείρου»). Ιωάννινα
- Λώλης, Κ. (1998) *Το Πολυφωνικό τραγούδι, αρχαία και πρωτότυπη μουσική παράδοση* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 1)
- Λώλης, Κ. (2001) *Ισοκράτες και Ισοκράτημα* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 3)
- Λώλης, Κ. (2001) *Σκέψεις με αφορμή το CD «Πολυφωνικά Τραγούδια – Ζωντανή ηχογράφηση στο ΠΑΛΛΑΣ* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 3)
- Λώλης, Κ. (2006) *Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό τραγούδι*. Ιωάννινα
- Μαζαράκη, Δ. (1959) *Το λαϊκό κλαρίνο στην Ελλάδα*. Αθήνα
- Μάντζος, Κ. (2001) *Παράδοση ή Παραδόσεις: η χρήση της πολιτισμικής διαφοράς, η περίπτωση του πολυφωνικού τραγουδιού* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 3)
- Μάτσης, Π. (2001) *Τσαμαντιώτικα δημοτικά τραγούδια*. Αθήνα

- Μάτσιας, Χρ. (1985) *Πωγώνι – Δερόπολη. Ήθη – έθιμα – τραγούδια*. Εκδ: Δωδώνη
- Μουσελίμης, Σ. (1927) *Δημοτικά τραγούδια της Ηπείρου, Ηπειρώτικα χρονικά 2*
- Μπόλος, Θ. (1999) *Ο γάμος στο χωριό μου*. Αθήνα
- Νίκας, Β. (1988) *Δημοτικά τραγούδια της Ελληνικής Μειονότητας*. Τίρανα
- Νιτσιάκος, Β. (1991) *Η Ήπειρος (Από το ένθετο του δίσκου “Ηπειρώτικη Μουσική παράδοση 1”*
- Π.Κ.Δ.Ι.) Ιωάννινα
- Νιτσιάκος, Β. (1998) *Πολυφωνικό τραγούδι: προς μια νέα προβληματοθεσία (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 1)*
- Ντούση, Ε. (1999) *Ηχογράφηση δημοτικών τραγουδιών της περιοχής Πωγωνίου (Διπλωματική εργασία)*. Θεσσαλονίκη
- Παναγιώτου, Γ. (1994) *Δεν είμαστε κι εμείς Ρωμιοί;! Ελληνικά αφηγηματικά τραγούδια από την Β. Ήπειρο*. Αθήνα. Εκδ: Του Εικοστού Πρώτου
- Πολίτη, Γ. (1914) *Εκλογαί από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού*. Αθήνα
- (1947) *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια*. Αθήναι. Ακαδημία Αθηνών
- Περιστέρης, Σ. (1949) *Δημοτικά τραγούδια Ηπείρου και Μωρηά*. Κατερίνη. Εκδ: Τέρτιος
- Περιστέρης, Σ. (1958) *Δημοτικά τραγούδια Δροπόλεως Βορείου Ηπείρου*. Ακαδημία Αθηνών, Επετηρίς Λαογραφικού Αρχείου Ακαδημίας Αθηνών, Τόμος 9 – 10, Έτη 1955 – 1957. Αθήναι
- Περιστέρης, Σ. *Ο εξάσημος ρυθμός εις τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Επετηρίδα Λαογραφικού Αρχείου Ακαδημίας Αθηνών, Τόμοι 15-16, 1962-63*
- Περιστέρης, Σ. (1968) Αθήναι. Ακαδημία Αθηνών
- Περιστέρης, Σ. (1976) *Ο επτάσημος ρυθμός εις τα ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Επετηρίδα ΚΕΕΛ, Τόμος ΚΓ', 1973-74*. Αθήναι
- Σπαταλάς, Γ. (1946) *Η μορφολογία των δημοτικών τραγουδιών μας*. Αθήναι. Εκδ: Αετός
- Σπυριδάκης, Γ., Περιστέρης, Σ. (1963) *Ελληνικά Δημοτικά τραγούδια (μουσική επιλογή)*, Τόμος Γ', Ακαδημία Αθηνών. Αθήναι
- Σπυριδάκης, Γ. *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια (Μουσική εκλογή)*, Τ.Γ.
- Tardo, L. (1938) L' antica melurgjia bizantina. Grottaferata 1938. Canti melurgjiki Greco-Albanesi.**
- Τέντα, Γ.
(1995) *Δημοτικά πολυφωνικά τραγούδια Πολύτσανης Βορείου Ηπείρου*. (Διπλωματική εργασία) Θεσσαλονίκη

Τέντα Γ. (1998) *Δημοτικά πολυφωνικά τραγούδια Πολύτσανης Βορείου Ηπείρου* (περιοδικό «Άπειρος», τεύχος 1)

Τσούκας, Π. (1993) *Γεια σας αδέρφια! Μια φωνή από το Αργυρόκαστρο*. Αθήνα

Φωτίου, Π., Λύτης, Ν. (1995) *Δημοτικά τραγούδια της Βορείου Ηπείρου* Αθήνα. Εκδ: Νεφέλη

Χασιώτου, Γ. Χρ. (1866) *Συλλογή των κατά την Ήπειρον δημοτικών ασμάτων*. Αθήνα. Εκδ: Κουλτούρα

Στη βιβλιογραφία του πολυφωνικού τραγουδιού αξίζει να μνημονευθούν και πλήθος ψηφιοποιημένων ιδιόχειρων συλλογών που περιλαμβάνονται στην Πολυφωνική Βιβλιοθήκη του Αρχείου Πολυφωνικού Τραγουδιού της «Άπειρος» μη κερδοσκοπικής, καρπού πολύχρονης, επιτόπιας έρευνας.

Λογοτεχνικά βιβλία με εκτεταμένες αναφορές στο πολυφωνικό τραγούδι

Δημητρίου, Σ. (1993) *Ν' ακούω καλά τ' όνομά σου*. Εκδ: Κέδρος

Δημητρίου, Σ. *Τους τα λέει ο Θεός*. Εκδ: Μεταίχμιο

Κώτσιας, Τ. (1998) *Το τραγούδι εκείνης της νύχτας*. Εκδ: Κέδρος

Κώτσιας, Τ. (2011) *Ο χορός της νύφης*. Εκδ: Ψυχογιός

Δισκογραφικές εκδόσεις

(1928) Δίσκος. Εταιρεία ODEON. Άγιοι Σαράντα. (Περιέχονται οχτώ πολυφωνικά τραγούδια με τραγουδιστές από τη Γράψη της Κάτω Δερόπολης).

(1935) Δίσκος. Αθήνα. (Περιέχονται τρία πολυφωνικά τραγούδια με Γλυνιώτες τραγουδιστές από τη Ρίζα του Νομού Αργυροκάστρου).

(1962) Ηχογράφηση. Τσικάγο Αμερικής. (Περιέχονται πολυφωνικά τραγούδια με την οικογένεια Σκόπη από τη Γλύνα).

(1962) Δίσκος. (Περιέχονται δυο πολυφωνικά τραγούδια με Χλωμιώτες και Σχωριαδίτες του Πωγωνίου).

(1964-1965) Σειρά δίσκων 45 στροφών. Εταιρεία RCA VICTOR. (Περιέχονται δέκα πολυφωνικά τραγούδια με Πολυτσανιώτες, Κτισματιώτες, Μαυροπουλήτες και Χρυσοδουλήτες).

(1970) Δίσκος. Εταιρεία OLYMPIK. (Περιέχεται ένα πολυφωνικό τραγούδι με την παρέα του Μ. Μάστορα).

(1975) *Τραγούδια της Ηπείρου 1*. Σύλλογος προς διάδοσιν εθνικής μουσικής. Επιμέλεια Σίμωνα Καρα. (Έκδοση βινυλίου 1975, ψηφιακή επανέκδοση 2003 – Περιέχεται το «Άλχημονώ και χαίρομαι» με το Πολυφωνικό των Κτισμάτων).

(1976?) *Αλησμονώ και Χαίρομαι, θυμιούμαι το Πωγώνι*, κασέτα ηχογράφησης ΝΓΩΝ *بسم الله* συλλ με κάφησης εκδήλωσης στο θέατρο «Διάνα», με τη συμμετοχή ομίλου από το Πωγώνι και με τραγούδια, μεταξύ άλλων: «Φίλοι καλωσορίσατε», «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Σηκωθείτε ολίγο ολίγο», «Κούγω τον άνεμο κι αχάει», «Μωρ' Δεροπολίτισσα», «Τρώτε για να πίνουμε», «Έπιασα μια πέρδικα», «Καλότυχα είναι τα βουνά», «Εμείς εδώ δεν ήρθαμε να φάμε και να πιούμε». Με τον ίδιο τίτλο, σε έκδοση της Αδελφότητας Κτισμάτων Νοεχωρίου Πωγωνίου κυκλοφόρησε αργότερα έκδοση με αυτά τα τραγούδια και πρόσθετα, μεταξύ άλλων, τα «Στου παπά τα παραθύρια», «Σε τούτη την τάβλα που είμαστε», «Ο Γιάννος και η Μαριγώ».

(1984) *Chants Polyphoniques et Musique d' Epire*, OCORA. Επιμέλεια Άρη Φακίνου, Δόμνας Σαμίου. (Περιέχονται επτά τραγούδια με το Πολυφωνικό των Κτισμάτων: «Καλότυχα είναι τα βουνά», «Μου 'λεγε η μάνα μου», «Βλάχα πλένει στο ποτάμι», «Κλαιν' οι πέρδικες στα πλάγια», «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Σηκωθείτε ολίγο ολίγο», «Ο Γιάννος και η Μαριγώ»).

(1985) *Τραγούδια της Ηπείρου 2*, Σύλλογος προς διάδοσιν εθνικής μουσικής. Επιμέλεια Σίμωνα Καρά. (Έκδοση βινυλίου 1985, ψηφιακή επανέκδοση 2003 – Περιέχεται το «Βλάχα πλένει στο ποτάμι» με το Πολυφωνικό των Κτισμάτων).

(1986) Κασέτα. Ιωάννινα. Επιμέλεια Μ. Ζώτου. (Περιέχονται πολυφωνικά τραγούδια με τον πολυφωνικό όμιλο του Ι.Β.Ε. και τη συνοδεία της κομπανίας του Γ. Καψάλη).

(1991) *Το τραγούδι των Ελλήνων*. Επιμέλεια Γ. Μαρκόπουλου. (Δίσκος – Περιέχεται το πολυφωνικό τραγούδι «Αλησμονώ και χαίρομαι»)

(1991-1992) *Ηπειρωτική μουσική παράδοση 1 και 2*. Π.Κ.Δ.Ι Ιωάννινα. Επιμέλεια Β.Νιτσιάκου, Λ. Λιάβα. (Περιέχονται τραγούδια με όμιλο από τον Παρακάλαμο και με την οικογένεια Μούκα από το Χλωμό Άνω Πωγωνίου). Περιέχονται τα πολυφωνικά: «Του Κίτσου η μάνα», «Βοσκοπούλα καθισμένη», «Κόρη που πάνεις για νερό», «Πέρα σε κείνο το βουνό», «Του Αλή Πασά» με την οικογένεια Μούκα από το Χλωμό και «Χαριτωμένη συντροφιά» με όμιλο από τον Παρακάλαμο.

(1992) *Τραγούδια της Ξενιτιάς*. Καλλιτεχνικός Σύλλογος Δημοτικής Μουσικής Δόμνα Σαμίου. Επιμέλεια Δόμνα Σαμίου, Λάμπρος Λιάβας. (Περιέχεται το τραγούδι «Αλησμονώ και χαίρομαι» με το Πολυφωνικό των Κτισμάτων).

(1992) *Τραγούδι στις άκρες του Ελληνισμού*. ΛΥΡΑ/ΣΙΝΑΣΟΣ. Επιμέλεια Λ. Λιάβα. (Περιέχονται δύο τραγούδια: «Τι κακό καμα ο καημένος», «Δεροπολίτισσα» με οργανική συνοδεία, με την κομπανία του Κώστα Βέρδη).

(1995) *Πολυφωνικό της Ηπείρου*. Αθήνα. Επιμέλεια Ν. Τάση. (Δίσκος αυτοτελώς με πολυφωνικά τραγούδια με το Πολυφωνικό των Κτισμάτων). Περιέχονται: «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Κλαιν' οι πέρδικες στα πλάγια», «Γιάννη μου το μαντήλι σου», «Βλάχα πλένει στο ποτάμι», «Ο Γιάννος και η Μαριγώ», «Δεροπολίτισσα», «Ντελήπαπας», «Πίνετε να πίνουμε», «Από πέρα απ' το ποτάμι», «Τρία καλά 'ναι στον ντουλιά», «Γιώργο μας πήρε η άνοιξη».

(1995) *Πολυφωνικά τραγούδια Βορείου Ηπείρου*. Ι.Β.Η.Ε. Ιωάννινα. Επιμέλεια Μενέλαου Ζώτου, Παναγιώτη Τζόκα. (Δίσκος και CD, δίσκος αυτοτελώς με πολυφωνικά τραγούδια

με βορειοηπειρώτικους ομίλους από Χειμάρρα, Πολύτσανη, Χλωμό, Άνω Επισκοπή, Γράψη, Βόδριστα, Σωτήρα, Τσαούσι Καρόκι). Περιέχονται: «Του Σπυρομήλιου», «Μόλις κοιμηθεί το κύμα», «Πάνω στη Μακεδονία», «Της ξενιτιάς», «Κυριακή σεσιάδα μέρα», «Μια παπαδιά στον αργαλειό», «Όλη την ημέρα και το βράδυ βράδυ», «Κόρη του βουνού» με τον όμιλο της Χειμάρρας, «Ποια είν' εκείνη που κατεβαίνει», «Σε πολλές χαρές που πήγα», «Όξω πλάτυνε χορέ», «Βεργινάδα», «Μήλο μου, γλυκό μου μήλο» με τον όμιλο του Χλωμού, «Λυγερές καλές κοπέλες», «Πέρα σε κείνο το βουνό», «Παίρνω το δρεπανάκι μου», «Σχίζω ρίζω το λεμόνι», «Φράγκα-Φράγκα Φραγκοπούλα», «Πήγαινα το δρόμο δρόμο», «Γιάννη μου το μαντήλι σου» με τον όμιλο της Πολύτσανης, «Όλες οι βέργες είναι εδώ», «Ένα πουλί θαλασσινό», «Εψές με την αστροφεγγιά», «Ξενιτεμένο μου πουλί» με όμιλο από το Τσαούσι Καρόκι, «Την ημέρα δεν κοιμούμαι» με όμιλο από τη Βόδριστα, «Σεις περήφανα πουλάκια» με όμιλο από την Άνω Επισκοπή, «Νεράντζι από την νεραντζιά» με όμιλο από τη Γράψη, «Όσα λουλούδια έχει η άνοιξη» με όμιλο από τη Σωτήρα.

(1996) Δοκίμιο για το Ελληνικό Δημοτικό Τραγούδι, βιβλίο του Samuel Baud- **Bony**, Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα. Στο συνοδευτικό ηχητικό υλικό (κασέτα) περιέχεται ηχογράφηση της «Δεροπολίτισσας» που πραγματοποίησε η Δόμνα Σαμίου.

(2000) *Πολυφωνικά τραγούδια. Ζωντανή ηχογράφηση στο Παλλάς*. ΑΠΕΙΡΟΣ. Αθήνα. Επιμέλεια Α. Λαμπρίδη, Α. Έξαρχου. (CD – Περιέχονται τα ηπειρώτικα πολυφωνικά τραγούδια: «Φίλοι καλωσορίσατε», «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Σηκωθείτε αγάλι-αγάλι» με τον Όμιλο των Κτισμάτων, «Πέρδικα και περιστέρα» με το σχήμα «Πολυφωνικό της Ηπείρου», «Χαριτωμένη συντροφιά», «Λενίτσα», «Πως λάμπει ο ήλιος του Μαγίου» με τον Όμιλο του Παρακαλάμου, «Μωρέ βασιλικέ μου», «Άσπρη κατάσπρη βαμβακιά», «Κίνησα να 'ρθω ένα βράδυ» με τον Όμιλο Άνω Πωγωνίου «Πωγώνι», «Ένα πουλί θαλασσινό» με το σύνολο «Χαονία», «Δημητρούλα», «Του Σπυρομήλιου», «Κάποια μάνα πικραμένη» με τον Όμιλο της Χειμάρρας, «Όσα λουλούδια έχ' η άνοιξις» με το σχήμα «Πολύφωνο»).

Τα Πολυφωνικά της Β. Ηπείρου. Ζωντανή ηχογράφηση στη Β. Ήπειρο. Εκδ: ΤΡΟΧΑΛΙΑ. (CD), επιμέλεια Λευτέρη Δημητρίου, Τμήμα Μουσικής Ιονίου Πανεπιστημίου. Σε συνοδευτικό του βιβλίου CD περιέχονται τα πολυφωνικά: «Μες στο σιδερένιο αλώνι», «Έχω δυό ώρες σε κοιτάζω», «Σ' όλο τον κόσμο πήγα», «Ψες σ' είδα στο όνειρό μου», «Ψες βγήκα να σεριανίσω», «Την άμμον άμμον πήγαινα», «Καλότυχα είναι τα βουνά», «Τι κακό κανα ο καημένος», «Όρκο έχω καμωμένο», «Κυνηγός που κυνηγούσε», «Μες στου Γιωργάκη την αυλή», «Τα τέσσερα, τα πέντε τα εννιάδερφα», «Μηλίτσα που σαι στον γκρεμό», «Χαριτωμένη συντροφιά», «Είπαμε είπαμε ψέμματα», «Ποια μάνα έχει ένα παιδί», «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Ο ΜικροΚωνσταντίνος».

(2001) *Πολυφωνικά τραγούδια. Παλλάς 2001*. ΑΠΕΙΡΟΣ. Αθήνα. Επιμέλεια Α. Λαμπρίδη, Α. Έξαρχου. (CD – Περιέχονται τα ηπειρώτικα πολυφωνικά τραγούδια: «Γιώργο μας πήρε η άνοιξη» με το σχήμα «Πολύφωνο», «Στης Σαμαρίνας τα βουνά» με το σχήμα «Πολυφωνικό της Ηπείρου», «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Δεροπολίτισσα» με οργανική συνοδεία, με το σύνολο «Χαονία», «Μια κόρη από τη Λειβαδιά», «Γλυκοχαράζουν τα βουνά» με τον Όμιλο του Παρακαλάμου, «Στης Δερόπολης τον κάμπο», «Κόρη του βουνού», «Στου παπά τα παραθύρια» με τον Όμιλο της Χειμάρρας).

(2002) *Ηπειρώτες Πρωτομάστορες*. POP ELEVEN. Επιμέλεια Γρηγόρη Φαληρέα. (Περιέχεται αρχειακή ηχογράφηση, του '50, του τραγουδιού «Γιάννη μου το μαντήλι σου»).

(2003) *Πογδόριανη. Καταγραφές Τραγουδιών στον Παρακάλαμο*. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ιωαννίνων, Δήμος Άνω Καλαμά. Επιμέλεια Βασίλης Ράπτης. (Διπλό CD). Περιέχονται, μεταξύ άλλων, τα πολυφωνικά: «Λενίτσα μου τον άντρα σου», «Μια κόρη από τη Λειβαδιά», «Γεια σου παπαρούνα μου», «Ένα Σαββάτι βράδυ, ωρ' Όλγα», «Μωρή, με τα λιανά κουμπιά», «Για δες εκείνο το βουνό», «Φράγκα Φραγκοπούλα», «Γιατί με δέρνεις μάνα», «Χαριτωμένη συντροφιά», «Γλυκοχαράζουν τα βουνά», «Παρακαλώ σε κύρη μου», «Αναστενάζω βγαίνει αχός», «Κάτω στα λιβαδάκια, Θανάσω», «Πως λάμπει ο ήλιος του Μαγιού», «Εκεί ψηλά που περπατείς», «Που πας Λενίτσα μοναχή», «Όλες οι χώρες τα χωριά» και άλλα.

(2004) *Voci d' Europa, Progetto Giovani, Regiona Veneto*, Ιταλία. (Περιέχονται και πέντε τραγούδια με το πολυφωνικό σύνολο «Χαονία: «Βλάχα πλένει στο ποτάμι», «Κούγω τον άνεμο κι αχάει», «Αυτού ψηλά που περπατείς», «Όσα λουλούδια έχ' η Άνοιξις»

(2004) *Φωνές της Πέτρας. Μεγάλες Συναυλίες Πολυφωνικού Τραγουδιού 2002-2004*. ΑΠΕΙΡΟΣ. Αθήνα. Επιμέλεια, Α. Λαμπρίδη. (CD – Περιέχονται τα ηπειρώτικα πολυφωνικά τραγούδια: «Σε τούτη την τάβλα που 'μαστε», «Σε περιβολάκι μπαίνω» με τον Όμιλο της Δερβιτσάνης, «Καρδιά με δεκαοχτώ κλειδιά», «Νεράτζι από τη νερατζιά» με τον Όμιλο της Πολύτσας, «Μια λυγερή τραγούδησε», «Κλαίν' οι πέτρες τα λιθάρια» με τον Όμιλο της Άνω Δερόπολης, «Λένη και κυρά Λένη» με τον Όμιλο του Αργυροκάστρου και την Ελένη Πότση, «Αυτού ψηλά που περπατείς», «Μια βοσκοπούλα στο βουνό» με τον Όμιλο της Χειμάρρας, «Ένα Σαββάτο βράδυ» με τον Όμιλο του Παρακαλάμου, «Ποια είναι εκείνη που κατεβαίνει» με το σύνολο «Χαονία»).

(2006) *Φωνές της Πέτρας 2. Μεγάλες Συναυλίες Πολυφωνικού Τραγουδιού 2005-2006*. ΑΠΕΙΡΟΣ. Αθήνα. Επιμέλεια Αλ. Λαμπρίδη. (CD – Περιέχονται τα ηπειρώτικα πολυφωνικά τραγούδια: «Ξένος ήμουν ο καημένος», «Μια κόρη ρόδα μάζευε» με τον Όμιλο της Άνω Δερόπολης, «Κλαίν' οι πέτρες τα λιθάρια», «Πέρδικα που 'σαι στη φτέρη» με τον Όμιλο της Δερβιτσάνης, «Όλον το Μάη, Μάη», «Μόλις κοιμηθεί το κύμα» με τον Όμιλο της Χειμάρρας, «Μάγια μου 'χεις καμωμένα», «Πέρασα από ένα γεφύρι» με τον Όμιλο της Πολύτσας, «Χαριτωμένη συντροφιά» με τον Όμιλο του Παρακαλάμου, «Κάτω στα λιβαδάκια Θανάσω» με το σύνολο «Χαονία», «Αχ ντουνιά» με το σύνολο «Χαονία» και τον Ηλία Κούρο από το Δολό).

(2006) *Το Ηπειρώτικο Πολυφωνικό Τραγούδι*. βιβλίο του Κώστα Λώλη, με ένθετο ψηφιακό δίσκο που περιέχει την πρώτη στροφή από τα ακόλουθα τραγούδια: «Ταχτάρισμα», «Αγαπημένη συντροφιά», «Νανουρίσματα», «Παπάδες απ' τη Σωπική», «Άλφα –Βήτα», «Ένα παλικάράκι ρούσο κι έμορφο», «Στου παπά τα παραθύρια», «Μπιρμπιλομάτα», «Φίλοι καλώς ορίσατε», «Κίνησαν τα καρβάνια», «Έλα μαυρομάτα έλα», «Ντελήπαπας», «Ο Γιάννος και η Μαριγώ», «Φεγγάρι κάνε υπομονή», «Βεργινάδα», «Λενίτσα μου», «Τρέχουν τα νερά», «Όσα λουλούδια έχει η άνοιξη», «Το ίσιο-ίσιο περπατώ», «Από πέρα απ' το ποτάμι», «Νανούρισμα», «Ξενιτεμένο μου πουλί», «Βλάχα πλένει στο ποτάμι», «Άιντε Μάρω στο πηγάδι», «Σήμερα η μέρα Πασχαλιά», «Μήλο μου, γλυκό μου μήλο», «Σεις περήφανα πουλάκια», «Εψές με την αστροφεγγιά», «Σε περιβολάκι μπαίνω», «Μια συννεφιασμένη μέρα», «Βεργινάδα», «Στης Σαμαρίνας τα βουνά», «Πέρδικα και περιστέρα», «Άσπρη, κατάσπρη βαμβακιά», «Εψές, προψές απέρασα», «Πέντε μήνες ανεβαίνω», «Τον Απρίλη και το Μάη οι χαρές», «Κυνηγός που κυνηγούσε», «Κλαίν' οι πέρδικες στα πλάγια», «Κόρη που πάνεις για νερό», «Στης Ελένης το κρεβάτι», «Την ημέρα δεν κοιμούμαι», «Του Μάρκου Μπότσαρη», «Γιάννη μου το μαντήλι σου», «Μπροστινέ που χορεύεις», «Φράγκα, φράγκα, φραγκοπούλα», «Κούπα-κούπα

μπιρμπιλένια», «Γιώργο μας πήρε η άνοιξη», «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Σηκωθείτ' αγάλια-αγάλια», «Βοσκοπούλα καθισμένη», «Πέρα από 'να γιοφύρι», «Καλότυχη, καλοήμερη», «Μάνα, καημένη μάνα», «Γλυκοχαράζουν τα βουνά», «Ποια είναι εκείνη που κατεβαίνει», «Έλα με τε μένα», «Πάνω στη Μακεδονία», «Την άμμο-άμμο πήγαινα», «Θα 'ρθω να σε πάρω», «Όλη την ημέρα», «Βλάχα πλένει στο ποτάμι», «Τρυγώνα», «Στης Δερόπολης τον κάμπο», «Μωρ' Δεροπολίτισσα», «Ασημένια μ' αλυσίδα», «Τι κακό έκανα ο καημένος», «Ήπειρος με τα φλωριά σου».

(2007) *Πολυφωνικά τραγούδια Δολού Πωγωνίου*, Πολιτιστικός σύλλογος Δολού Πωγωνίου. Ιωάννινα. (CD – αυτοτελώς πολυφωνικά, 25 τραγούδια με όμιλο από το Δολό Άνω Πωγωνίου. Περιέχονται τα τραγούδια: «Χαριτωμένη συντροφιά», «Άειντε Μάρω στο πηγάδι», «Μια παπαδιά στον αργαλειό», «Πανάγιω», «Από πέρα απ' το ποτάμι», «Χαρείτε νιοι τις έμμορφες», «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Κλαιν' οι πέτρες», «Κούπα κούπα κοντυλένια», «Ξένος ήμουν ο καημένος», «Ένας κοντός καλόερος», «Μου 'λεγεν η μάνα μου», «Ένα πουλί θαλασσινό», «Αχ ντουινιά», «Όλες οι χώρες τα χωριά», «Εψές, προψές», «Λάλησε κούκε», «Μη με πεθαίνεις Παναγιά», «Μπατζίτικα», «Σ' όσες χαρές κι αν πήγα», «Κυριέ μ' και ποιος τον κάνει», «Μπατζίτικα», «Μάγια», «Ζαλίζομαι», «Γλώσσα μου».

(2008) *Βήσσανη, Τα πολυφωνικά τραγούδια της*, εκδ. Δωδώνη, επιμέλεια Γ. Λεκάκης. Περιέχονται, μεταξύ άλλων, τα τραγούδια: «Ξύπνα περδικομάτα μου», «Σε τούτη την τάβλα που είμαστε», «Το τι αχός που γίνεται», «Λενίτσα μου τον άντρα σου», «Αυτά τα μάτια Δήμο μ'», «Χαριτωμένη συντροφιά», «Τρώτε για να πίνουμε», «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Γιάννη μου το μαντήλι σου» και άλλα.

(2010) *Στα μονοπάτια της δημοτικής παράδοσης*. Οικογένεια Ντέντε. Δερβιτσάνη. (CD – Περιέχονται πολυφωνικά τραγούδια με την οικογένεια Δέδε από τη Δερβιτσάνη). Περιέχονται τα τραγούδια: «Έβγα θυγατέρα», «Σαράντα πέντε μάστορες», «Καραχρήστος κάνει μάχη», «Σε τούτη τάβλα που είμαστε», «Όταν ήμουνα πουλί», «Ντελήπαπας», «Της Άρτας το γεφύρι», «Μάρκο Μπότσαρη», «Του άμμου άμμου πήγαινα», «Όλη την ημέρα και το βράδυ βράδυ», «Ποιος είδε ήλιο το βραδιά», «Στης Δερόπολης τον κάμπο», «Βλέπω μια στο παραθύρι», «Άστι μου και αυγερινέ», «Σε πολλά κάστρα που πήγα».

(2013) *Περιπλανώμενες Πλειάδες*. Θεσσαλονίκη. (Δέκα τραγούδια με το γυναικείο φωνητικό σύνολο «Πλειάδες»).

(2015) *Γυναίκες της Πέτρας*. Μελωδικό Καραβί, Αθήνα. (Διπλό CD και DVD – Περιέχονται και τραγούδια με το γυναικείο φωνητικό σύνολο «Πλειάδες»). Περιέχονται τα πολυφωνικά τραγούδια: «Γιάννη μου το μαντήλι σου», «Σε πολλές χαρές που πήγα», «Μόλις κοιμηθεί το κύμα», «Τι κακό καμα ο καημένος», «Αλησμονώ και χαίρομαι».

(2016) Πολυφωνικό Αετόπετρας, Massive Productions, CD – περιέχονται τα πολυφωνικά τραγούδια: «Γιάννη μου το μαντήλι σου», «Αυτά τα μάτια σ' Δήμο μ'», «Από πέρα απ' το ποτάμι», «Δεροπολίτισσα», «Ξενιτεμένο μου πουλί», «Πέρα σε κείνο το βουνό», «Ντελήπαπας», «Πίνετε να πίνωμε», «Ο Γιάννης και η Μαριγώ», «Πέρδικα και περιστέρια», «Το 'μαθες μωρ' δόλια μάνα»

-αταξινόμητες χρονικά εκδόσεις 2000-2010:

Ηπειρώτικα 1926-1950. Φίλοι του Μουσικού Λαογραφικού Αρχείου. Επιμέλεια Γρηγόρη Φαληρέα, Κείμενα Μάρκου Δραγούμη. (Περιέχονται αρχειακές ηχογραφήσεις τριών πολυφωνικών τραγουδιών).

Ήπειρος. Έλληνες Ακρίτες. Αρχείο Ελληνικής Μουσικής. FM RECORDS. Επιμέλεια Γιώργου Κωνσταντζου. (CD – Περιέχονται και πολυφωνικά τραγούδια: «Ένα πουλί θαλασσινό», «Τον άμμον άμμον πήγαινα», «Όλη την ημέρα», «Τούτο το χειμώνα», «Της Χάιδως», «Βασίλω», «Χειμαριώτισσα» με την οικογένεια Δέδε από την Δερβιτσάνη και όμιλο από τη Χειμάρρα).

Κούγω τον άνεμο κι αχάει. Αρχείο Ελληνικής Μουσικής. FM RECORDS. Επιμέλεια Γιώργου Κωνσταντζου. (CD – Περιέχονται και πολυφωνικά τραγούδια: «Ντελήπαπας», «Της Κλεφτοπούλας», «Του Κάστρου της Ωριάς», «Της Χειμάρρας» με ομίλους από τη Δερβιτσάνη και τη Χειμάρρα).

Πήραν την Πόλιν πήρα την. Αρχείο Ελληνικής Μουσικής. FM RECORDS. Επιμέλεια Γιώργου Κωνσταντζου. (CD – Περιέχεται το τραγούδι «Πήραν την Πόλη πήρα την» με όμιλο από τη Δερβιτσάνη).

Κρουστά. FM RECORDS. Επιμέλεια Πέτρος Ταμπούρης. (CD – Περιέχονται διασκευές δύο τραγουδιών «Ελενάκι», «Δεροπολίτισσα» με όμιλο από τη Χειμάρρα και αυτοσχεδιασμό κρουστών).

Ήνορο. Ηπειρώτικα Πολυφωνικά Τραγούδια. Έκδοση του φερώνυμου συλλόγου. (CD). Περιέχονται: «Άσπρη κατάσπρη βαμπακιά», «Ντελή παπάς», «Όλες οι χώρες τα χωριά», «Νεράντζι απ' τη νεραντζιά», «Εψές προψές απέρασα», «Μόλις κοιμηθεί το κύμα», «Πέρδικα και περιστέρα», «Αλησμονώ και χαίρομαι», «Λαλείν ο κούκος», «Άλφα – Βήτα», «Άιντε Μάρω στο πηγάδι», «Έπιασα μια πέρδικα», «Πάνω στη Μακεδονία», «Ήπειρος με τα φλουριά σου».

Τραγουδώντας τη γη του Πύρρου. Χορωδία Χορευτικού Ομίλου Ομοσπονδίας Μουργκάνας. GENERAL MUSIC, Επιμέλεια Γ. Στεργίου. (CD). Περιέχονται: «Καλώς ανταμωθήκαμαν», «Φραγκοπούλα», «Το 'μαθες μωρ 'δόλια μάνα», «Μάρκο Μπότσαρης», «Ήλιε γιατί μας άργησες», «Ψες είδα στο όνειρό μου», «Κάτω στις μαυροθάλασσε», «Στου παπά τα παραθύρια», «Κόρη με τα λιανά κουμπιά», «Κάτω στην Άι Παρασκευή», «Πανάγιω», «Χάιδω».

Περπατήματα στο χώρο και το χρόνο. Αδελφοξάδελφα Κολιούση. Φιλοπρόοδος Όμιλος Ηγουμενίτσας. (CD – Περιέχονται τρία πολυφωνικά τραγούδια: «Του Μάρκου Μπότσαρη», «Καλότυχα 'ναι τα βουνά», «Εγώ είμαι τ' ορφανό παιδί»).

Στο ηχητικό υλικό της τεκμηρίωσης πρέπει να μνημονευθεί η Ηχοθήκη του Αρχείου Πολυφωνικού Τραγουδιού («Ήπειρος», Πολυφωνικό Καραβάνι) που συμπεριλαμβάνει την ηχογράφηση των συνόλου των εκδηλώσεων του Πολυφωνικού Καραβανιού από το 1998 μέχρι σήμερα καθώς και μεγάλο αριθμό επιτόπιων ηχογραφήσεων και ψηφιοποιημένων, παλαιότερων ηχογραφήσεων. Επιτόπιες ηχογραφήσεις, κατά βάση αδιασκογρήφτες, πραγματοποίησαν και οι ερευνητές Λάμπρος Λιάβας, Κώστας Λώλης, Νίκος Διονυσόπουλος, Γεωργία Τέντα, Κώστας Μάτσιας κ.ά. Τέλος, ιδιαίτερης αξίας είναι το αρχείο του Ραδιοφωνικού Σταθμού Αργυροκάστρου και του Κέντρου Έρευνας Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών.

ΦΙΛΜΟΓΡΑΦΙΑ

A. Ντοκιμαντέρ, τηλεοπτικές εκπομπές

«Ένα τραγούδι για την Ήπειρο» (ντοκιμαντέρ, 35', 1992), σκηνοθεσία Παναγιώτης Καρκανεβάτος – επιστημονικός συνεργάτης Λάμπρος Λιάβας

«Τραγουδώντας πολυφωνικά» (ντοκιμαντέρ, 27', 1996), σκηνοθεσία Αντώνης Τσάβαλος

«Η Πολυφωνική παραδοσιακή μουσική από τον Καύκασο στην Πίνδο» (ντοκιμαντέρ μεγάλου μήκους, 2006), σκηνοθεσία Γιάννης Καραμπήτσος

«15 χρόνια Πολυφωνικό Καραβάνι» (ντοκιμαντέρ, 20', 2013), σκηνοθεσία Αλέξανδρος Λαμπρίδης

«Κυρά Φρόσω – μια γυναίκα μιλάει και τραγουδάει» (ντοκιμαντέρ, 33', 2010), σκηνοθεσία Αλέξανδρος Λαμπρίδης

«Θεοφάνεια 2014 στα Κτίσματα με τον Φάνη Γιώτη» (ντοκιμαντέρ, 45', 2015), σκηνοθεσία Αλέξανδρος Λαμπρίδης

«Διώνη» (ντοκιμαντέρ, 17', 2014), σκηνοθεσία Θάνου Ψυχογιού

«Ελλήνων Δρώμενα», τηλεοπτική εκπομπή της ET 3, σκηνοθεσία Αντώνης Τσάβαλος

«Φωταψίες της άλλης όχθης», τηλεοπτική εκπομπή 902, σκηνοθεσία Αλέξανδρος Λαμπρίδης

B. Ταινίες μυθοπλασίας

«Αναπαράσταση» (1971), σκηνοθεσία Θόδωρου Αγγελόπουλου

«Ο Γιάννος και η Μαριγώ» (2005, 9'), σκηνοθεσία Lea Binzer

«Όλοι εμείς εφέντη» (1998, μεγάλου μήκους), σκηνοθεσία Λεωνίδα Βαρδαρού

Στο κινηματογραφικό υλικό της τεκμηρίωσης αξίζει να μνημονευθεί η Πολυφωνική Ταινιοθήκη που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο του Αρχείου Πολυφωνικού Τραγουδιού από την «Άπειρο» μη κερδοσκοπική. Πρόκειται για ένα πλουσιότατο αρχείο επιτόπιων καταγραφών, κινηματογράφησης του συνόλου των εκδηλώσεων του Πολυφωνικού Καραβανού από το 1998 μέχρι σήμερα. Συνοδεύεται από αντίστοιχο, πλουσιότατο φωτογραφικό υλικό όλων των δράσεων, ομίλων, προσώπων και χώρων της πολυφωνίας καθώς και από την ψηφιοποίηση ή τη μεταγραφή παλαιότερων υλικών, καρτών επιτόπιας συλλογής. Το σύνολο της Ηχοθήκης και της Εικονοθήκης του Αρχείου Πολυφωνικού Τραγουδιού της «Άπειρος» φιλοδοξεί να τροφοδοτήσει μια, υπό διαμόρφωση, δημόσια και ενιαία ηλεκτρονική βάση δεδομένων.